

УДК 23/28

Перепелиця Алла Іванівна
молодша наукова співробітниця
сектору археологічних досліджень,
Національний історико-культурний
заповідник “Чигирин”
(Чигирин, Україна)

Alla I. Perepelytsya
research associate,
Sector of Archaeological Researches,
The National historical and cultural preserve “Chyhyryn”
(Chyhyryn, Ukraine)

**ОЛЕКСІЙ ЄРИМОВИЧ – СВЯЩЕНИК, АРХЕОЛОГ ТА ДОСЛІДНИК
СТАРОЖИТНОСТЕЙ ЧИГИРИНЩИНИ**

**OLEKSIY YERYMOVYCH – PRIEST, ARCHAEOLOGIST, AND RESEARCHER OF THE CHYHYRYN
LAND ANTIQUITIES**

Анотація

У статті розглядається життєвий шлях Олексія Єримовича – настоятеля соборної Хрестовоздвиженської церкви в Чигирині. Він вважається одним із засновників пам'яткоохоронної роботи на Чигиринщині. На поч. XX ст. О. Єримович збирав старожитності, проводив археологічні розвідки та досліджував сакральні споруди. В ці роки він також викладав у однокласній церковно-парафіяльній школі Хрестовоздвиженського собору та у двокласному міському училищі, водночас активно займався громадською діяльністю. В 1937 р. О. Єримович був репресований та розстріляний більшовицькою владою, а в 1991 р. його реабілітували. У 2008 р. священнослужителя Чигиринського благочиння О. Єримовича канонізувала Українська православна церква (МП). Священик увійшов у сонм святих мучеників і сповідників XX ст. та посів гідне місце серед 144 новомучеників Черкаських.

Ключові слова: старожитності, пам'яткоохоронна робота, археологічні розвідки, сакральні споруди, репресований, канонізований.

Summary

This article describes O. Yermovych's life, who was the prior of the cathedral Khrestovozdvizhenska church in Chyhyryn. He is considered one of the founders of historical sites protection work in Chyhyryn area. At the beginning of the 20th century he collected antiquities, carried out archaeological researches and explored sacral buildings. In these years he taught in a one-class church school at Khrestovozdvizhenska church and in two-class town school. At the same time O. Yermovych was engaged in active social activities. In 1937 he was repressed and executed by the Bolsheviks power, but in 1991 he was rehabilitated. Ukrainian Orthodox Church (Moscow Patriarchate) canonized him in 2008. Priest O. Yermovych got in the communion of saints-martyrs and confessors of the 20th century. Priest Oleksiy Yermovych took his rightful place among 144 new martyrs of Cherkasy.

Key words: antiquities, historical sites protection work, archaeological researches, sacral buildings, repressed, canonized.

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку України в духовному житті нашого народу відбуваються докорінні зміни, які певним чином пов'язані з релігійним життям та розвитком пам'яткоохоронної роботи в державі. Тому тематика цього дослідження є актуальною та відповідає вимогам сьогодення.

Більшовицька держава із самого початку свого існування вважала Церкву небезпечним конкурентом. Церковні структури витіснялися з усіх сфер народного життя. Реєстрацію будь-яких документів громадянського стану почали здійснювати в загсах. Органи влади закрили всі церкви й каплиці в державних установах. І навіть трагедія Голодоморів 1921–1922 та 1932–1933 рр. сприймалася вождями жовтневого перевороту як нагода обмежити вплив Церкви на народні маси. Гучна кампанія 1922 р. “Про вилучення коштовностей”¹ позбавила Церкву матеріальної бази та багатств, накопичених протягом багатьох століть її розвитку. Репресивні органи більшовиків застосовували методи репресій та переслідувань майже до всіх релігійних течій.

У 1925 р. в Україні було створено Спілку войовничих безвірників, у функції якої входило руйнування церков, знищення релігійних книг та ікон, ініціювання судових процесів над священиками. В 1932 р. ЦК ВКП(б) спеціальним рішенням проголосив “безбожну п'ятирічку”². Згідно із цим документом, до квітня 1937 р. у СРСР мали бути ліквідовані не лише всі релігійні конфесії, а й навіть зовнішні прояви релігійності.

В сер. 1930-х рр. політичний і моральний тиск на православне духовенство переріс у фізичні репресії проти нього. Священнослужителів позбавляли виборчих прав, обкладали всіма можливими податками, ще й у таких розмірах, щоб їх неможливо було сплатити. Це було підставою для конфіскації майна й виселення сімей священиків, навіть їх розкуркулення.

1 Панченко П., Турченко Ф., Левитас Ф. История Украины XX столетия в вопросах и ответах. – Київ: Магістр-S, 1997. – С. 31.

2 Там само. – С. 32.

Тому не дивно, що священники масово зрікалися сану. За статистичними даними, протягом восьми місяців 1925 р. у 29 округах України було 315 таких осіб, а вже в 1929–1930 рр. їх налічувалося майже дві тисячі. Але зречення сану не рятувало людей від пильного ока НКВС. Тисячі священнослужителів у ці страшні роки були репресовані тільки за те, що вони займалися душпастирством.

Події, які тоді відбувалися в Україні, залишали свій слід у житті міст і сіл Київщини, до якої в 1930-ті рр. входили й чигиринські землі. Свідки тих жорстоких часів інформують, що всі священнослужителі чигиринських храмів були репресовані в 1930-х рр. і в Чигирин більше не повернулися.

Справу священника Хрестовоздвиженського собору в Чигирині Єримовича Олексія Автономовича знайшли в державному архіві Черкаської обл. серед справ репресованих у 1937 р. священнослужителів Черкащини.

Виховувався Олексій у сім'ї пастиря церкви. Батько – Автоном Тимофійович Єримович – після закінчення духовної семінарії в 1867 р. отримав сан священника і парафію в с. Леськи Черкаського повіту Київської губернії. Там 25 березня 1873 р. його дружина Варвара Олексіївна народила двох синів – Олексу та Петра. Долі їхніх трьох дочок: Антоніни, Анастасії, Ксенії, залишаються невідомими. Брати змалечку виховувалися в любові та взаємоповазі. Молитовна атмосфера в домі, природна інтелігентність батьків позначилися на всьому подальшому житті юнаків, які з дитинства дотримувалися суворого церковного уставу та традицій православ'я. Згідно із урядовими указами 1808 і 1814 рр. діти священнослужителів обов'язково мали навчатися в духовному училищі. Тому Олексю й Петру змалечку готувалися до кар'єри священників³. Зростали брати при церкві. Прислужуючи батькові у храмі, навчаючись у церковно-парафіяльній школі, вони набували навичок і знань, корисних для майбутнього призначення. В кін. XIX ст. початкові народні училища акцентували увагу на вивченні учнями теорії церковної музики. Обов'язковою була участь учнів у церковній службі. Церковно-парафіяльні школи забезпечували музичними інструментами, зокрема роялями, фісгармоніями, бандурами та скрипками⁴. За згадками сучасників, о. Олексій мав поставлений голос і майстерно грав на бандурі⁵.

“Пам'ятна книжка Київської єпархії на 1910 рік” містить відомості про те, що брати Єримовичі закінчили духовну семінарію та були “рукопокладені” у священники в 1900 р. Їхній батько, Автоном, на той час був парафіяльним священником Покровського храму с. Топилівка та членом благочинної ради другого Чигиринського округу. В 1908 р. його нагородили орденом св. Анни III ступеня. Петро Єримович із 1900 р. отримав парафію у с. Янич, служив у церкві Покрови Пресвятої Богородиці, а Олексій Єримович із 1897 р. служив у церкві Різдва Пресвятої Богородиці с. Тарасівка Чигиринського повіту – спочатку дияконом (1897), а з 1900 р. священником, а також виконував обов'язки старшого учителя церковно-парафіяльної школи с. Боровиця. З 1902 р. о. Олексій був переведений настоятелем Хрестовоздвиженського собору м. Чигирин⁶.

У 1905 р. церковне керівництво нагородило священника О. Єримовича набадреником. На 1910 р. він був членом Благочиння I-го округу в Чигиринському повіті. Одружився О. Єримович із дочкою священника із с. Новоселиця, Кудрицькою Оленою Євменівною. В них народилося п'ятеро дітей: двоє синів – Анатолій і Василь та три дочки – Галина, Тетяна, Марія.

Єримовичі володіли двома цегляними будинками, що розташовувалися на вулицях Дворянській та Думській. Отець Олексій із сім'єю мешкав на вул. Дворянській. Нині цей будинок має адресу вул. П. Дорошенка № 43. Паніматці Олені допомагала доглядати дітей далека родичка о. Олексія. За службу в соборному храмі священник отримував 400 крб, йому виділили 20 гектарів землі із сінокосом⁷. В навчальному 1911 / 1912 році О. Єримович служив законоучителем у Чигиринському двокласному училищі, отримуючи за це 140 крб платні. Також о. Олексій оволодів багатьма ремеслами. В нього була власна майстерня, де священник виконував слюсарні та сніцарські роботи для всієї старособорської парафії. Крім кіотів із липи, о. Олексій виготовляв бандури із груші та горіха. На луках Тясмина, що майже межували з подвір'ям Єримовичів, паслася велика кількість кіз. Отця Олексія парафіяни часто бачили на човні серед Тясмину⁸. Світлини О. Єримовича з бандурою на плесах річки зберігаються в родині Єримовичів, які проживають нині в Києві.

В Чигирині в 1914 р. був осередок єпархіального Свято-Володимирського братства, очолював його протоієрей, настоятель Соборно-Казанської церкви Дмитро Якович Топачевський (троюрідний брат Михайла Грушевського⁹). Ймовірно, о. Олексій теж був членом цього товариства. У першому десятилітті XX ст. О. Єримовича обирали депутатом у Чигиринську міську думу (1910–1911), він також був депутатом від Чигиринського повіту в губернських виборах третьої та четвертої Державної Думи (1910–1912)¹⁰.

Жовтневі події 1917 р. священник зустрів у зрілому віці. На той час йому минуло 44 роки. Архівні документи свідчать, що Єримович Олексій Автономович “по соціальному стану до революції і після неї служитель релігійного культу”¹¹.

В 1922 р. о. Олексій був членом Чигиринського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва, створеного за сприяння професора Г. Стеллецького¹². До його складу входили місцеві знавці та збирачі старожитностей – здебільшого

3 *Перерва В.* Православне Надросся у XIX столітті. – Біла Церква: Вид. О. Пшонківський, 2004. – С. 86.

4 *Козій Г.* Уроки церковного співу в церковно-парафіяльних школах Полтавської губернії // Переяславіка. Наукові записки: збірник наукових статей. Релігійне життя Переяславської землі (IX–XXI ст.). – Вип. 3. – Київ: МЛЕНІУМ, 2007. – С. 68.

5 МПД автора: Кривошея Галина Михайлівна, 1915 р. н., м. Чигирин.

6 Архів родини Єримовичів. – С. 145.

7 Пам'ятна книжка Киевской епархии на 1910 г. / Сост. под ред. протоиерея С. Трегубова. – Киев, 1910. – С. 492.

8 МПД автора: Замша Клавдія Прохорівна, 1921 р. н., м. Чигирин.

9 *Панькова С.* Чигирин і околиці 1917 р. Голоси тогочасної преси // Пам'ятки історії та культури України: історія та культура. – 2002. – № 2. – С. 139.

10 Архів родини Єримовичів. – С. 145.

11 ДАЧО. – Р. 5 625. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 6.

12 *Кукса Н. В.* Наукові дослідження Гната Яковича Стеллецького по з'ясуванню “історичної тайни Богдана” в Суботіві (20-ті рр. XX ст.) // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. – Вип. 11. – Київ: Шлях, 2002. – С. 10.

представники інтелігенції та духовенства. У першій пол. XX ст. завдяки археологічним розвідкам та пошуково-збиральницькій роботі о. Олексій створив колекцію палеонтологічних, геологічних, археологічних та побутових предметів. Згідно зі спогадами старожилів, він привозив старожитності на вул. Дворянську човном по Тясмину¹³.

Знайдені у фондах Черкаського краєзнавчого музею лекції під загальною назвою “Тайна погребения Богдана Хмельницького как факт спекуляций историческим событием”¹⁴, з якими О. Єримович виступав на засіданнях Товариства охорони пам’яток старовини і мистецтва в м. Черкаси, засвідчують всебічний розвиток о. Олексія. Ця людина належала до класу духовенства, представники якого в усі часи виділялися з-поміж місцевого населення високим рівнем освіченості. Тексти означених лекцій дозволяють зробити висновок, що священник О. Єримович мав досить ґрунтовні знання з архітектури, військової справи, володів кількома мовами, вивчав наукові праці відомих тогочасних вчених-істориків: М. Грушевського, М. Аркаса, П. Куліша та ін. У своїх лекціях о. Олексій досить аргументовано, з посиланнями на наукові розробки відомих на той час учених, спростовує твердження професора Г. Стеллецького щодо місця поховання гетьмана Б. Хмельницького, а також розшифровує написи на хрестах, розташованих біля Іллінської церкви в Суботіві.

Чигиринська земля прищепила о. Олексію любов до своєї славетної історії. Саме тут йому випало протягом багатьох років зцілювати людські душі. В 1902–1930 рр. Олексій Автономович займався археологією та палеонтологією. Проводив археологічні розвідки в Чигирині та Суботіві під час “поглиблення річки Тясмин (робота черпалок) та меліоративних робіт”¹⁵. По кілька тижнів проживав в Новоселиці у свого тестя – протоієрея Євмена Кудрицького, та в Суботіві у свого свята, священника Свято-Іллінського храму Кирила Шараєвського, де проводив археологічні розвідки та збирав старожитності. Зустрічався та вів розмови про минувшину з літніми людьми в Суботіві й Новоселиці та жителями навколишніх хуторів.

Найбільше уваги у своїх дослідженнях о. Олексій приділяв історії, архітектурі та топографії сакральних споруд Чигиринщини, зокрема Чигирини. В урочищі Бабичка серед русла Тясмину він виявив велику кам’яну плиту із невідомими літерами та написом. Аналізуючи план Чигиринської фортеці П. Гордона (1678), малюнок Чигирини з літопису Самійла Величка та знайдений у дипломатичному архіві Міністерства закордонних справ Франції справжній і точний іконографічний план міста й замку Чигирин (1677), можна припустити, що це був наріжний камінь Воскресенської церкви. Вказану сакральну споруду зруйнували турки й татари під час другого походу в липні 1678 р. Фундаторський камінь, що належав церкві Введення Богородиці, розташованій в районі сучасного селища на садибі містян Івонів, о. Олексій передав у місцевий музей.

У грудні 1924 р. за пропозицією вчителя С. І. Яременка найцінніші експонати передали в Черкаський крайовий музей. Ймовірно, кам’яна плита також стала експонатом цього музею.

24 жовтня 1929 р. завідуючий крайовим музеєм ім. Т. Шевченка звернувся до О. Єримовича із проханням передати особисту колекцію палеонтологічних, археологічних, геологічних та побутових речей із коротким науковим описом до їхнього музею. Завідуючий зазначав, що колекцію необхідно ввести в науковий обіг та “до наукової краєзнавчої думки”¹⁶. 12 грудня 1930 р. О. Єримович передав Черкаському крайовому музею ім. Т. Шевченка “збірки з палеонтології, геології, археології та побуту”¹⁷ загальною кількістю 1 108 одиниць. Експонати були оброблені, систематизовані й розміщені на 19 планшетах. 29 грудня 1930 р. о. Олексій отримав подяку від Черкаського крайового музею ім. Т. Шевченка. В ній повідомляється, що колекцію прийнято “за пр. актами (№№ 410 і 411) та записано до хронологічного каталогу музею під №№ 1 736, 1 737) <...>, а Ваша довголітня праця як аматора-краєзнавця завершилася таким чином нормально, передачею зібраного матеріалу до музею, в загальне користування. Відповідною експозицією та вивченням цих збірок наслідки Вашої праці будуть поширюватися серед досить численної маси організованих відвідувачів музею, особливо учнів, і безумовно подадуть нові відомості щодо вивчення початку історії матеріальної культури Надтясминня. Крім того, подарунок Ваш <...> збільшить інтерес до вивчення Надтясминня, що, в зв’язку з поглибленням річища Тясмина та осушенням притясминських земель, є одною з найважливіх краєзнавчих проблем, які поставлено нині перед трудящими Шевченківщини та зокрема перед Черкаським краєзнавчим музеєм. Разом з тим не можу не висловити побажання працювати над збиранням відповідного матеріалу та поповненням подарованих музею збірок новоздобутими знахідками та експонатами, які там потрібні для науки, для наукового висвітлення природи, економіки та культури такої цікавої з багатьох боків місцевості як Чигирин та його околиці”¹⁸.

Ще на поч. XX ст. о. Олексій, провівши дослідження, зробив висновок, що маленький храм, зображений на малюнку з літопису Самійла Величка на Затясминській стороні, був освячений на честь Воздвиження Чесного і Животворящего Хреста Господнього. Про це свідчать перевезені священником із лівого берега Тясмина до старособорської церкви дві кам’яні плити із датою та написом¹⁹, “по словам О. Єримовича, на місці тюрми також була якась церква...”²⁰. Підтвердив цю інформацію в 1990-х рр. археолог П. Горішний, знайшовши на місці повітової управи три фундаменти дерев’яних Преображенських храмів. Останній у 1876 р. парафіяни розібрали “за ветхости”²¹ для побудови повітової управи Присутствених місць.

13 МПД автора: Замша Клавдія Прохорівна, 1921 р. н., м. Чигирин.

14 Фонди Черкаського краєзнавчого музею. – П-11. – С. 65.

15 Архів родини Єримовичів. – С. 145.

16 Там само.

17 Там само.

18 Там само.

19 Кривенко С. Розриті могили. Чигиринська старовина і скарбощукання за описом 1923 року // Пам’ятки історії та культури України: історія та культура. – 2002. – № 2. – С. 61.

20 Там само. – С. 62.

21 Мариновський Ю. Черкаська минувшина. – Кн І: Православні монастирі на терені сучасної Черкаської області до 1917 р. – Черкаси: Відлуння, 1997. – С. 150.

Науково-пошукова діяльність священика О. Єримовича дала йому змогу в циклі своїх робіт глибоко проаналізувати історичні події, які відбувалися на території нашого краю, та виявити пам'ятки культурної спадщини, які відіграли значну роль у минувшині Чигиринщини.

На поч. 1930-х рр. о. Олексія розкуркулили. 2 жовтня 1931 р. він отримав повідомлення, в якому “Чигиринський Р. В. К. пропонує звільнити приміщення, згідно постанови Чигиринської призидії с / р до того терміну, до якого казав сам Голова сільської ради. В противному разі буде притягнуто до відповідальності”²². З цього повідомлення стає відомо, що священика з паніматкою Оленою Євменівною виселили з їхнього будинку по вул. Дворянській. Спогади Зав'ялової Клавдії (1921 р. н.) дають підстави стверджувати, що після виселення сім'я Єримовичів мешкала на вул. Думській.

У 1935 р., згідно з архівними джерелами, у Хрестовоздвиженській соборній церкві було обладнано зерносховище. Священик собору О. Єримович на той час був “без определенных занятий”²³. Але насправді він продовжував, хоч і нелегально, виконувати свої духовні й пастирські обов'язки. Відбувалися божественні літургії у будинку Рясика Дмитра Сергійовича, що розташувався на вул. Дворянській, де в той час знайшли собі притулок колишні мешканці Чигиринського Свято-Троїцького монастиря: послушниця Тетяна, регентка Єпистинія та настоятелька Рафаїла.

Віряни та служителі релігійного культу України в 1930-ті рр. не мали рівних прав з іншими громадянами своєї країни. Вони стали людьми “другого сорту”²⁴, які постійно піддавалися агресії та сваволі з боку місцевих органів влади. За ними постійно стежили таємні співробітники НКВС та місцеві “допитливі жителі”²⁵. Завдяки донесенням останніх у помешканні О. Єримовича 27 жовтня 1937 р. співробітники Чигиринського РВ НКВС провели обшук. У ніч на 28 жовтня священика заарештували й під конвоем відправили в Чигиринський РВ НКВС. Тільки після шести днів арешту 3 листопада 1937 р. слідчі провели допит. Отця Олексія звинувачували в тому, що він був “членом черносотенной организации свято-владимирского братства, имел связь с деникинской контрразведкой, которой выдавал коммунистов. На квартире у себя та в какой-то бывшей монашке собирал чуждый элемент кулачества, с которым под видом богослужения проводил к. работу”²⁶.

Начальник РВ НКВС Чигиринського р-ну стверджував, що священик Єримович О. А., який проходив за статтею 54-10 ЧК УРСР, винним себе не визнав. Слідчу справу щодо звинувачення Єримовича Олексія Автономовича було передано на розгляд “особливої трійки” при КОУ НКВС. Вночі 4 листопада о. Олексія відправили до Черкаської в'язниці²⁷.

Рішенням трійки УНКВС в Київській обл. О. Єримовича було засуджено за першою категорією до вищої міри покарання. 27 листопада 1937 р. о 13 годині вирок було виконано²⁸.

Три дочки та два сини О. Єримовича в Чигирині на той час не проживали. Паніматка Олена продовжувала жити у будинку на вул. Думській майже до кін. 1930-х рр. За свідченнями Кривошії Галини Михайлівни (1915 р. н.), Олену Євменівну забрала до себе одна із її дочок.

Тільки через 52 роки звинувачення, висунуті О. Єримовичу, були визнані безпідставними. Згідно з Указом Президії Верховної Ради СРСР від 16 грудня 1989 р. “Про додаткові заходи по відновленню справедливості по відношенню до жертв, що мали місце в період 1930–1940 рр. і на початку 1950-х рр.”, 20 червня 1989 р. Єримовича О. А. повністю реабілітовано прокуратурою УРСР²⁹.

За 24 роки служіння Церкві о. Олексій був нагороджений єпархіальним керівництвом скуфією (1911), камилавкою, наперсним хрестом, а також двічі отримував благословення на сан протоієрея Чигиринського благочиння³⁰. Так і не зрадивши свої принципи, він до самої смерті залишився рукопокладеним священиком Хрестовоздвиженської соборної церкви в Чигирині.

Священнослужитель Олексій Єримович вважається яскравим представником 85-тисячного духовенства, репресованого більшовиками в 1937 р. 18 жовтня 2008 р. Священний Синод УПЦ (МП) канонізував о. Олексія, який посів гідне місце в сонмі святих Чигиринських³¹.

Слід зазначити, що О. Єримович був не тільки служителем Церкви, просвітником і громадським діячем, а також археологом, дослідником культурної спадщини та збирачем старожитностей Чигиринщини.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Архів родини Єримовичів.
2. ДАЧО. – Р. 5 625. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 3.
3. ДАЧО. – Р. 5 625. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 6.
4. ДАЧО. – Р. 5 627. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 10.
5. ДАЧО. – Р. 5 628. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 7.
6. ДАЧО. – Р. 5 628. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 8.

22 Архів родини Єримовичів. – С. 145.

23 ДАЧО. – Р. 5 625. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 3

24 Панченко П., Турченко Ф., Левитас Ф. История Украины XX столетие в вопросах и ответах... – С. 32.

25 ДАЧО. – Р. 5 628. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 7.

26 ДАЧО. – Р. 5 628. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 8.

27 ДАЧО. – Р. 5 625. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 6.

28 ДАЧО. – Р. 5 628. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 9.

29 ДАЧО. – Р. 5 627. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 10.

30 Архів родини Єримовичів. – С. 145.

31 Софроній Архієпископ Черкаський і Канівський Новомученики Черкаські. Життя подвиг страждання. – Кн. 2. – Черкаси: ДВІП “Тясмин”. – С. 199.

7. ДАЧО. – Р. 5 628. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 9.
8. *Козій Г.* Уроки церковного співу в церковно-парафіяльних школах Полтавської губернії // Переяславіка. Наукові записки: збірник наукових статей. Релігійне життя Переяславської землі (IX–XXI ст.). – Вип. 3. – Київ: МІЛЕНІУМ, 2007.
9. *Кривенко С.* Розриті могили. Чигиринська старовина і скарбощукання за описом 1923 року // Пам'ятки історії та культури України: історія та культура. – Київ, 2002. – № 2. – С. 58–63.
10. *Кукса Н. В.* Наукові досліді Гната Яковича Стеллецького по з'ясуванню історичної “тайни Богдана” в Суботіві (20-ті рр. XX ст.) // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. – Вип. 11. – Київ: Шлях, 2002. – С. 10–18.
11. *Мариновський Ю.* Черкаська минувшина. – Кн. I: Православні монастирі на терені сучасної Черкаської області до 1917 р. – Черкаси: Відлуння, 1997. – 207 с.
12. Матеріал приватного доступу (МПД) автора: Замша Клавдія Прохорівна, 1921 р. н., м. Чигирин.
13. МПД автора: Кривошея Галина Михайлівна, 1915 р. н., м. Чигирин.
14. Памятная книжка Киевской епархии на 1910 г. / Сост. под ред. протоиерея С. Трегубова. – Киев, 1910. – 552 с.
15. *Панченко П., Турченко Ф., Левитас Ф.* История Украины XX столетия в вопросах и ответах. – Київ: Магістр-S, 1997. – 128 с.
16. *Панькова С.* Чигирин і околиці 1917 р. Голоси тогочасної преси // Пам'ятки історії та культури України: історія та культура. – 2002. – № 2. – С. 138–143.
17. *Перерва В.* Православне Надросся у XIX столітті. – Біла Церква: Вид. О. Пшонківський, 2004. – 256 с.
18. Софроній Архієпископ Черкаський і Канівський. Новомученики Черкаські. Життя, подвиг, страждання. – Кн. 2. – Черкаси: ДВП “Тясмин”.
19. Фонди Черкаського краєзнавчого музею. – П-11.

REFERENCES

1. Arkhiv rodyiny Yerymovychiv.
2. DACHO. – R. 5 625. – Op. 1. – Spr. 13. – Ark. 3.
3. DACHO. – R. 5 625. – Op. 1. – Spr. 13. – Ark. 6.
4. DACHO. – R. 5 627. – Op. 1. – Spr. 13. – Ark. 10.
5. DACHO. – R. 5 628. – Op. 1. – Spr. 13. – Ark. 7.
6. DACHO. – R. 5 628. – Op. 1. – Spr. 13. – Ark. 8.
7. DACHO. – R. 5 628. – Op. 1. – Spr. 13. – Ark. 9.
8. *Koziiy H.* Uroky tserkovnoho spivu v tserkovno-parafiyal'nykh shkolakh Poltavskoi Hubernii // Pereyaslavika. Naukovi zapysky: zbirnyk naukovykh statei. Relihiyne zhyttia Pereiaslavskoi zemli (9–21 st.). – Vyp. 3. – Kyiv: MILENIUM, 2007.
9. *Kryvenko S.* Rozryti mohyly. Chyhyrinska starovyna i skarboshukannia za opysom 1923 roku // Pamiatky istorii ta kultury Ukrainy: istoriya ta kultura. – 2002. – № 2. – S. 58–63.
10. *Kuksa N. V.* Naukovi doslidy Hnata Yakovycha Steletskoho po ziasuvanniu istorychnoi “tainy Bohdana” v Subotovi (20-ti rr. XX st.) // Novi doslidzhennia pamiatok kozatskoi doby v Ukraini. – Vyp. 11. – Kyiv: Shliakh, 2002. – S. 10–18.
11. *Marynovskiy Yu.* Cherkaska mynuvshyna. – Kn. I: Pravoslavni monastyri na tereni suchasnoi Cherkaskoi oblasti do 1917 r. – Cherkasy: Vidlunnia, 1997. – 207 s.
12. Material pryvatnoho dostupu (MPD) avtora: Zamsha Klavdiya Prokhorivna, 1921 r. n., m. Chyhyryn.
13. MPD avtora: Kryvosheya Halyna Mykhailivna, 1915 r. n., m. Chyhyryn.
14. Pamiatnaya knizhka Kievskoy eparkhii na 1910 g. / Sost. pod red. protoiereya S. Tregubova. – Kiev, 1910. – 552 s.
15. *Panchenko P., Turchenko F., Levitas F.* Istoriya Ukrainy 20 stoletiya v voprosakh i otvetakh. – Kyiv: Mahistr-S, 1997. – 128 s.
16. *Pankova S.* Chyhyryn i okolytsi 1917 r. Holosy tohochasnoi presy // Pamiatky istorii ta kultury Ukrainy: istoriya ta kultura. – 2002. – № 2. – S. 138–143.
17. *Pererva V.* Pravoslavne Nadrossia u 19 stolitti. – Bila Tserkva: Vyd. O. Pshonkivskiy, 2004. – 256 s.
18. Sofroniy Arkhiyepyskop Cherkaskiy i Kanivskiy. Novomucheniky Cherkaski. Zhyttia, podvyh, strazhdannia. – Knyha 2. – Cherkasy: DVPP “Tiasmyr”.
19. Fondy Cherkaskoho kraieznavechoho muzeiu. – P-11.

Єримович Олексій Автономович
(1873–1937)